

hoofdstuk 10

Boys in the picture: een training als rite de passage

(Dit artikel is als hoofdstuk 10 gepubliceerd in: Interculturalisatie in de jeugd GGZ: Wat speelt er?, R. Beunderman e.a., Van Gorcum, Assen, 2007)

Ben Toppin, Rutger Esajas, Melvin Ferrol, Inga Lingnau, Kwabena Lamur, Dirck van Bekkum

'Boys everywhere have a need for rituals marking their passage to manhood. If society does not provide them, they will inevitably invent their own' Joseph Campbell (1988)

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt 'Boys in the picture' beschreven, een empowermentmodule die in 2005 en 2006 uitgevoerd is binnen de cluster jeugd, zorglijnen gedragsstoornissen, van het Academisch Centrum voor Kinder- en Jeugdpsychiatrie de Bascule in Amsterdam. De module werd uitgevoerd met acht jongens. Hun leeftijd was tussen dertien en zestien jaar.

Alle jongens hadden een migratie achtergrond en waren al in behandeling bij de GGZ. De kracht en het innovatieve van de methodiek van 'Boys in the picture' ligt in het groepsproces dat de vorm heeft van een 'rite de passage'. Een rite de passage is een initiatieritueel rond volwassenwording. De bedoeling van rites de passage is om via de groep de overgang van jongen naar volwassenheid te markeren en zo de risico's die deze jongens (of hun omgeving) daarbij lopen te verkleinen. Bij de ontwikkeling van de module is gebruik gemaakt van een 'train de trainerscursus' van diezelfde naam, welke ontwikkeld werd door Urmy Macnack (2004). In dit hoofdstuk wordt eerst een beschrijving gegeven van rites de passage en het belang geschetst van dit soort overgangsrituelen voor jongeren, en dan vooral voor allochtone jongeren. Er wordt een globale beschrijving gegeven van de inhoud van de module die binnen dit kader ontwikkeld werd. Vervolgens wordt ingegaan op de kenmerken van de deelnemende jongens, de kwaliteit van de trainers als rolmodel, het belang van het groepsproces, en wordt het programma uitgebreider beschreven. Tot slot wordt verslag gedaan van het succes van de - op dit moment nog experimentele - module en de bijstelling ervan.

Rites de passage

Rites de passages komen over de hele wereld voor. Meestal in monoculturele, relatief homogene, kleinschalige gemeenschappen. In rites de passage worden individuele en de collectieve emoties verbonden. Ze structureren de liminele kwetsbaarheid die eigen is aan levensfaseovergangen. Limineel komt van het Latijnse woord 'limen', dat drempel betekent.

Rites de passage die de overgang markeren van kind naar volwassene, zijn sterk seksegebonden. Voor meisjes is de overgang meestal verbonden met de menstruatie en is het ritueel lang niet altijd collectief (Rasing, 1998; Steegstra, 2004). Jongens doorlopen de initiatie in de wereld van volwassenen meestal in groepsverband onder leiding van ervaren en volwassen mannen en dat gaat vaak gepaard met fysieke en mentale beproevingen. De jongens krijgen opdrachten die hen uitdagen hun grenzen te verleggen en angsten te overwinnen. Wanneer zij alle opdrachten hebben vervuld, hebben zij de inwijding doorstaan en worden zij opgenomen in de gemeenschap van mannen. In een aantal culturen wordt de initiatie van een jongen als een tweede geboorte gezien: vanuit het gezin naar de mannenwereld en de samenleving. De overgang wordt gekenmerkt door veranderingen in plichten, in privileges en in verwantschapsposities.

De Nederlandse samenleving kent geen rituele initiatie van jongen tot man en tot volwaardig burger. Jongens krijgen gedurende een lange periode veel vrijheid om te experimenteren. De overgang van kind naar volwassene wordt voor jongens gemarkeerd door het krijgen van een eerste baan, het behalen van het rijbewijs, trouwen en zelf vader worden. In moderne, geïndividualiseerde samenlevingen worden deze veranderingen vooral individueel beleefd en benoemd. Elke rite de passage kent drie fasen (Van Gennep, 1908/1960; Turner, 1969)

1. *separatie*: een vaste positie binnen de sociale structuur wordt losgelaten;
2. *liminele periode*: degenen die het ritueel ondergaan, bevinden zich in een ambigue situatie;
3. *reïntegratie*: de overgang is voltooid.

Van Gennep geeft de drie fases als volgt weer:

Kinderwereld	Transitie	Volwassen wereld
rollen A	rolverandering	rollen B
status A: deel van gezin (met bepaalde privileges, rechten en plichten)	initiatie (kwetsbare periode)	status B: deel van samenleving (met andere privileges, rechten en plichten)
separatie	liminele periode	reïntegratie

Transitierituelen hebben altijd een ontwrichtende en destabiliserende werking. De bedoeling is om de grote seksuele en agressieve energie die jongens op die leeftijd hebben te kanaliseren en uiteindelijk opnieuw vorm te geven. De biologische liminaliteit van jongens in de puberteit die samenhangt met de explosie van testosteron in die periode, wordt gekoppeld aan een culturele 'geconstrueerde' liminaliteit. Dat kan gebeuren door jongeren te isoleren uit hun gemeenschap, door ze te laten reizen, door het beleven van avonturen, door het doorstaan van honger, dorst, pijn, angst en soms zelfs door lichamelijke verminkingen. Die interventies maken duidelijk dat de kindertijd voorgoed voorbij is. Soms duren de rituelen enkele uren, bij sommige gemeenschappen ook een paar dagen of een paar weken.

De ontberingen worden gevolgd door een reïntegratiefase, waarbij de rituelen erop gericht zijn om te symboliseren dat de jongen man geworden is. Thema's daarbij zijn: liefde en seksualiteit, vaderschap, moed en opoffering, of solidariteit aan de gemeenschap. De rituelen gaan gepaard met weinig gepraat en veel drama: dans, zang, lawaai, geschreeuw, en vinden nogal eens in het donker plaats. De reïntegratie wordt afgesloten met een publieke erkenning: er is respect voor de prestatie die de jongen geleverd heeft, hij krijgt een nieuwe plaats in de familie en in het sociale netwerk en dat wordt gevierd, vaak met dansen en feesten. Het is daarna voor iedereen duidelijk dat de jongens de moeder- en vrouwenwereld hebben verlaten en nu deel uitmaken van de mannenwereld. Jongens die het ritueel gezamenlijk doorlopen hebben, voelen zich vaak verbonden voor het leven.

Volwassen worden in het moderne stadsleven

De ervaringen die de volwassenwording markeren van jongeren die wonen in een moderne stedelijke omgeving zijn overwegend gefragmenteerd, individueel en niet intentioneel.

Zaken als een eerste zaadlozing, een eerste verliefdheid, een eerste vrijpartij, het krijgen van een diploma, het halen van een rijbewijs, een eerste baan, uit huis gaan, samenwonen, kinderen krijgen, worden niet echt sociaal gemarkeerd. Alleen de ontgroeningrituelen van het studentencorps hebben het karakter van een rite de passage. Maar die ontsponen nogal eens omdat de organisatoren de basiskenmerken van zo'n ritueel niet meer kennen.

Kenmerken en kwetsbaarheden van alle jongens

Jongens in de leeftijd van twaalf tot achttien jaar hebben door hun biologische klok een enorme energie die zij moeten leren kanaliseren. Tussen hun elfde en hun veertiende is er bij hen sprake van een toename van testosteron van 800%¹. Daarom zijn zij zo vol energie, beweeglijk, stoeierig en rivaliserend. Op straat, in sport en spel proberen jongens zich met elkaar te meten. Dit 'meten' bepaalt niet zelden de hiërarchie binnen een groep en daardoor worden ook - hoe vreemd dit ook klinkt - geweldsuitpattingen beperkt. Jongens leren zo ook hun grenzen kennen. Maar als ze alleen maar verbaal en fysiek botsen, zal vooral het recht van de sterkste gelden. Basiswaarden en normen die in de Nederlandse samenleving voor jongens en mannen gelden, worden zelden op school, op straat of in de hulpverlening geëxpliciteerd.

Over het algemeen hebben de meeste jongens rond hun achttiende al die veranderingen wel een plaats gegeven in hun gedrag en in hun persoonlijkheid. Dat geldt voor jongens uit alle maatschappelijke groepen en culturen in Nederland. Hoe deze veranderingen uitkristalliseren is een kwestie van socialisatie, etniciteit en cultuur. Die socialisatie is regionaal, lokaal en per groep verschillend.

Extra kwetsbaarheid van allochtone jongens

Een migratie achtergrond versterkt de kwetsbaarheid van het volwassen worden. Als een Zeeuwse of Limburgse jongen van 13 jaar met zijn ouders verhuist naar Rotterdam of Utrecht en daar naar het VMBO gaat, zal hij de school en de leerlingen vreemd vinden en wordt hij misschien ook wel vreemd gevonden. Maar als hijzelf en de anderen zich inspinnen, zal de kloof snel worden overbrugd. Als de jongen een Marokkaanse achtergrond heeft, zijn de verschillen echter veel groter en veel moeilijker te overbruggen. Een donkere huidskleur kan bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat de jongen negatief benaderd wordt. Maar ook de migratie is ingrijpender. Vaak is er ook sprake van 'gestapelde' kwetsbaarheden (van Bekkum, 1998).

Volwassenwording is voor alle jongeren een kwetsbare periode, die voor alle jongens extra wordt belast door hun hormonale perikelen. Voor jongeren met een migratie achtergrond komen daar bij: de vaak grote verschillen wat betreft opvoeding en normen en waarden tussen de 'cultuur thuis' en de Nederlandse cultuur, de migratie en bijvoorbeeld discriminatie, marginalisering, uitsluiting op grond van sociaal economische omstandigheden of racisme. Bij vluchtelingenjongeren hoort hij de gestapelde kwetsbaarheden hun vlucht en trauma's ten gevolge van oorlog en geweld. Daarnaast zijn er voor allochtone jongens weinig positieve rolmodellen. Kinderen met een migratieachtergrond missen ook vaak uitdrukkingsvormen in deze cultuur, zij hebben moeilijker toegang tot bijvoorbeeld sportclubs, verenigingen en muziekscholen.

Kenmerken van het programma 'Boys in the picture'

'Boys in the picture' betreft een rite de passage-programma en is niet een rite de passage. Echte rites de passage zijn alleen mogelijk in relatief homogene culturele gemeenschappen. In de hulpverlening, in sociaal-cultureel werk en in het onderwijs zijn al veel van dit soort programma's ontwikkeld en getoetst, zowel voor jongens als voor meisjes (Zoja, 1989; Lee, 1992; Mahdi et al., 1996; Myerhoff 1982; Grimes, 2000). 'Boys in the picture' is een actieprogramma. De jongens krijgen veel fysieke, emotionele en spel oefeningen. Alle onderdelen en interventies zijn er op gericht om jongens te sturen en steunen 9f' hun weg naar volwassenwording.

De projectleider van 'Boys in the picture' komt uit een Nederlandse familie, de andere trainers komen uit niet-Nederlandse families en kennen de specifieke problemen van allochtone jongens. De jongeren kunnen zich zo positief spiegelen aan de trainers. Het programma bestaat uit tien sessies van anderhalf uur, gericht op emotionele, lichamelijke en cognitieve ervaringen waar de jongens mee te maken hebben. Thema's zijn: competitie, rivaliteit, creativiteit, uitdaging, vertrouwen en samenwerken. De zittingen zijn zo opgebouwd dat actie, bewegen en reflecteren elkaar voortdurend afwisselen.

Jongens leren vaker dan meisjes door actie, door doen. Ze praten met elkaar tijdens en naar aanleiding van de dingen die zij doen. De eerste en de laatste zitting hebben een belangrijke functie, wat overeenkomt met het karakter van een rite de passage-programma.

Tijdens de eerste zitting wordt de overgang van gezin naar het rite de passage-programma gemaakt door de jongens in de sportzaal te laten overste-

ken van de ene kant, waar zij met hun ouders staan, naar de overkant waar de trainers op hen wachten. Zij zijn dan onder begeleiding van mannen. De tweede fase wordt gevormd door de acht sessies daartussen waarbij door middel van allerlei oefeningen een groep ontstaat. Dat is de liminele fase waarin zij tijdelijk in een beschermde maar spannende atmosfeer gebracht worden. Als een limineel werkklimaat ontstaat, verlaagt dat bij de jongens de drempel om kritiek te ontvangen en verhoogt het hun vermogen om te leren. Deze toestand lijkt op wat Csikszentmihalyi (1999) 'flow' noemt. Alle sessies zijn oefensessie en leiden naar de derde fase, reïntegratie. Bij de afsluiting van het programma tijdens een eindpresentatie presenteren de jongens aan hun omgeving wat zij tijdens de sessies hebben geleerd. Daarna is er een officiële afsluiting in aanwezigheid van de trainers en procesbegeleider, de jongens, ouders en vertegenwoordigers van de Bascule. De jongens krijgen een certificaat van deelname en als cadeau een bergkristal.

De deelnemers

Acht jongens begonnen aan het traject. Eén jongen, die zich niet in de groep en in de benadering thuis voelde, is na de derde zitting afgehaakt. De overige zeven jongens hebben het programma afgemaakt. Zij hadden allen een migratieachtergrond: 1 Turks, 2 Marokkaans, 1 Egyptisch-Nederlands, 2 Afro-Surinaams, 1 Antilliaans. Hun leeftijd varieerde tussen 14 en 16 jaar. Ze waren allemaal verbaal en lichamelijk druk en hadden allen concentratieproblemen op school. Een paar waren 'stuiteraars', zij konden geen minuut stilzitten of hun mond houden. Hun sociale vaardigheden waren, ook wanneer rekening werd gehouden met hun leeftijd, beperkt. Alle jongens hadden een DSM-IV diagnose in de categorie gedragsstoornissen en waren al bij de Bascule in behandeling.

De trainers

Er waren vier mannelijke trainers, allen uit deels niet-Nederlandse families. Twee trainers waren in dienst van de Bascule en er waren twee externe trainers. Alleen de procesbegeleider kwam uit een Nederlandse familie. Het is heel belangrijk dat (een deel van) de trainers door hun eigen etniciteit 'herkenbaar' zijn voor de jongens. Het is ook belangrijk dat de trainers op de hoogte zijn van de cultuur van de deelnemers en dat ze het vermogen hebben om elementen daarvan te verwerken in een cultuursensitief programma. Ze moeten ook kunnen schakelen tussen de dominante cultuur en de eigen cultuur van de jongens. Het is voor jongeren belangrijk om te zien en te ondervinden hoe kernwaarden uit hun eigen cultuur te koppelen zijn aan

de verwachtingen die de samenleving van ze heeft. Door deze kernwaarden in een intensief programma met een kleine groep te behandelen, merken ze direct het effect van hun eigen handelingen en houding. Ze merken dat ze afhankelijk zijn van anderen, maar dat hun eigen houding daarbij ook een rol speelt. De trainers bezaten naast hun therapeutische vaardigheden ook het vermogen om de jongens creatief en sportief uit te dagen en creëerden - door zelf actief mee te doen - een open sfeer waarin de jongeren zich welkom voelden. De trainers deden zelf met de meeste oefeningen mee en lieten eveneens hun zwaktes en kwetsbaarheden zien. Een belangrijke taak van de trainers is het groepsproces te monitoren, te onderhouden en te bewaken. Eén van de jongens legde het verschil tussen de 'Boys in the picture'-trainers en de reguliere behandelaars als volgt uit: 'Met de trainers kun je gewoon makelijker praten dan met hen (de Bascule medewerkers). Zij begrijpen de straattaal, zij begrijpen de groet en zo...'

Het groepsproces

Als een voetbalteam of een volleybalteam 'draait', zijn de individuele prestaties van de deelnemers hoger. Een positief groepsproces, een 'flow' (Csikszentmihalyi, 1999), zorgt voor intrinsieke motivatie en voor een 'positieve verslaving'. Alleen in een veilig groepsklimaat kunnen jongeren liminele ervaringen opdoen. De kwaliteit van het groepsproces vormt de basis om rites de passage-elementen effectief in te kunnen voegen. Doordat de training aansluit bij de actuele groepscultuur (dans, vechtsport, rap) was er in de training veel ruimte voor hetgeen waar de jongens goed in zijn.

Deze jongens weten haarfijn hoe ze een negatief en destructief groepsklimaat kunnen creëren en op gang houden. Het was de 'onmogelijke taak' van de trainers om tijdens het traject en in elke sessie opnieuw een positief, veilig, kwetsbaar klimaat te organiseren. Dat werd regelmatig onder druk gezet.

Een voorbeeld: een keer schold een van de jongens een ander uit door smerige dingen over zijn moeder te zeggen. Als iemand je uitscheldt door zijn moeder te beledigen is dat een grote krenking want veel Marokkaanse en Turkse jongens vatten dat letterlijk op. De jongen die werd uitgescholden, liep weg. De trainers bespraken het voorval aan het einde van de sessie. Ze maakten duidelijk dat dit niet kon en dat het voor de volgende sessie moest zijn opgelost. Ze gaven de jongens zelf de verantwoordelijkheid om het op te lossen. In die week was: ook een theatervoorstelling voor de groep gepland. Na afloop bood de jongen die gescholden had zijn excuses aan aan de jongen die hij beledigd had: 'Sorry'.

Het programma

Voor de eerste zitting waren de ouders uitgenodigd. In de zaal zaten aan de ene kant de jongens, hun ouders en de begeleiders van de Bascule. De trainers van 'Boys in the picture' stonden aan de andere kant. Bij aanvang van het officiële deel, stelde de projectleider de jongens de vraag: 'Als je echt mee wilt doen en ook de moeilijke momenten aan kunt in dit traject, loop dan op je eigen manier naar de overkant, naar jullie trainers.' Iedere jongen liep op zijn manier naar de overkant. In die 15 meter die zij moesten afleggen, waren hun onzekerheid, verwachtingen en hun positieve spanning zichtbaar. Daarna verlieten de ouders en de begeleiders de zaal en startte de tweede 'liminele' fase. Doelen in de acht tussenliggende sessies waren:

- plezier in bewegen krijgen en houden;
- leren van een fysieke oefening, zoals een rap of een breakdance en die oefening de laatste sessie presenteren;
- lichamelijke technieken leren in breakdance, vechtkunst en jezelf presenteren;
- aan de hand van lichaamservaringen je bewuster worden van je emoties, door er na afloop van de oefening over te spreken;
- grenzen van je kracht, snelheid, techniek, frustratie, slimheid, vermoeidheid, sociaal inzicht en zelfinzicht verleggen;
- via fysieke partners- en groepsoefeningen leren om afhankelijk van elkaar te zijn;
- leren om een positieve groeps cultuur te accepteren en daarin een plaats te vinden en in te nemen;
- leren het fysieke, emotionele en sociale leerproces meer in eigen hand te nemen.

Een voorbeeld van een zitting

Om te illustreren hoe in een zitting groepsmatige en lichaamsgerichte elementen gecombineerd worden, beschrijven we hier globaal het programma van één van de sessies.

Die zitting bestond uit:

- *Grensoefeningen:* in tweetallen experimenteren met afstand en nabijheid. Jongen A gaat in het midden van de ruimte staan, jongen B eindje verderop. Ze houden oogcontact. Dan loopt A langzaam naar B. Deze moet aangeven wanneer A op een afstand staat die goed voelt. Hij kan daarmee experimenteren door te gebaren of A dichterbij kan komen of juist wat terug moet. Daarna wisselen de jongeren van rol. Aandachtspunten bij de nabespreking zijn: Heeft B. zijn grenzen goed

kunnen aangeven? Merkte hij het als A over zijn grenzen ging? Kon hij dat op tijd laten merken? Hoe is dat in het dagelijkse leven? Daarna geven de trainers een aantal voorbeelden waaruit blijkt dat het belangrijk is om je grenzen aan te geven.

- *Rollenspel:* de groep probeert een jongen over te halen om iets te doen wat hij niet wil. Dat kan door bijvoorbeeld te smeken of te vleien of door te proberen om de jongen om te kopen. Er mag geen fysiek geweld gebruikt worden. Aandachtspunten bij de nabespreking zijn: hoe lang kan de jongen standhouden? Wanneer vindt hij het vooral moeilijk om bij zijn standpunt te blijven?
- *Uitbreekoefening:* de groep staat in eert. kring, hand in hand en de voeten stevig op de grond. Eén van de jongens neemt middenin de kring plaats. Hij krijgt de opdracht om uit de kring te breken. Hoe hij dat doet, mag hij zelf bepalen maar hij mag er niet bij praten en hij mag geen fysiek geweld gebruiken. De jongens die de kring vormen, proberen de kring gesloten te houden. Als het gelukt is om uit de kring te breken, volgt eventueel meteen de opdracht voor de inbraakoefening. Aandachtspunten bij de nabespreking zijn: wat ervaren de jongens bij hun uitbreekpoging? Hoe hebben ze de gesloten kring beleefd? Welke manieren hebben ze gebruikt om uit de kring te komen? Konden ze vasthoudend blijven of gaven ze de moed snel op? Door welke gevoelens werden hun uitbraakpogingen beïnvloed? Hoe voelden de jongens in de kring zich? Wat leerden zij er van? Kenden ze voorbeelden van dergelijke situaties in hun dagelijks leven? Hoe zochten ze dan een oplossing?
- *Inbraakoefening:* nu moeten de jongens inbreken in een groep die probeert ze niet binnen te laten. Dit is een lastigere oefening omdat het risico bestaat dat men zich erg buitengesloten voelt.
- *Concentratieoefening:* elkaar zo lang mogelijk in de ogen kijken zonder te lachen.

Halverwege het trainingstraject werden de ouders nog een keer uitgenodigd, om informatie te ontvangen. Om de vooruitgang die de jongens boeken te laten bekijken, is medewerking van de ouders nodig. Ouders moeten positieve veranderingen erkennen en bevestigen. Maar ook moeilijk te veranderen gedragspatronen kunnen aan de orde komen, zodat die informatie in het traject kan worden geïntegreerd. Van een van de jongens kwamen de vader en een oudere broer. mee. Toen de trainers het hadden over de atletische talenten van de jongen, bleek dat vader (62 jaar) vroeger worstelkampioen geweest was. Dat wisten zijn zoons niet. Zij waren onder de indruk en vroegen hem naar zijn kampioenschap. De vader was daarna als 'geslaagde sportman' en als autoriteit zwijgend doch indringend aanwezig en de oudere

broer en de trainers voerden een intensief mannengesprek met de deelnemende jongen over zijn kansen in sport. Maar daarbij kwam ook aan de orde dat hiervoor beter gedrag en betere resultaten op school nodig waren en het leren beheersen van zijn kracht en dreigende gedrag in sociale situaties.

De laatste bijeenkomst was een spannende presentatie waarbij de begeleiders, ouders en familie uitgenodigd waren. Ook waren andere jongeren (jongens én meisjes) die in behandeling waren bij de Bascule aanwezig. Dit was de enige keer dat er ook meisjes aanwezig waren. Dat verhoogde de positieve spanning. De jongens lieten zien wat zij individueel en als groep hadden geleerd. Het waren indrukwekkende presentaties waaronder zelfgemaakte raps, breakdance en gezamenlijke acrobatische oefeningen. Na afloop kregen de jongens een certificaat met een bergkristal uitgereikt als symbool voor helderheid en hun toekomst, en was er een feestelijke afsluiting met een officieel praatje, een drankje en een hapje.

Rapteksten door een van de trainers voor twee deelnemende jongens

Voor R:

*de uitbraak met liefde en
altijd vlug en vaardig het rappen
breaken lukt je ook al aardig.
je voelde in de groep thuis
ga iets doen met je talenten want
een ding is zeker
je hebt heel wat in huis.*

"Voor S:

*bling bling in je oren
soms grof in je mond
maar dat weet je inmiddels van jezelf
en dat wil je vast nu niet horen
je hebt het programma
met ins en outs volbracht
ga door met waar we zijn gebleven
ga zitten in je kracht*

Nabeschuiving en vooruitblik

Het 'Boys in the picture'-traject is nieuw en in ontwikkeling. De 'vertaling' van de werkzame bestanddelen uit initiatierituelen naar een stedelijke multiculturele context blijkt haalbaar.

Alle jongens ontwikkelden zich ten goede en hun gedrag verbeterde. Hun zelfbeeld werd positiever en hun zelfvertrouwen en zelfreflectie nam toe. Wat iedereen verbaasde was dat deze jongens in enkele sessies door de werkwijze en door de eigenschappen van de trainers, een groep gingen vormen die het leerproces versterkte. We weten echter niet hoe blijvend die progressie zal zijn. Het programma is speciaal ontwikkeld voor jongens. De trainers nemen in de training tijdelijk de rol over van de mannen in de oude gemeenschappen en de vaders. Zij fungeren als een rolmodel voor de jongens, het rolmodel waaraan het in hun leven nogal eens ontbreekt. Het is daarom belangrijk dat alleen mannelijke trainers deelnemen aan het 'Boys in the picture'-traject. Binnen de Bascule bestaan plannen om ook een programma 'Girls in the picture' te ontwikkelen. Daar zullen vrouwelijke trainers het programma uitvoeren.

Het project kende een aantal kinderziektes. De afstemming met het reguliere programma van de Bascule en de aansluiting op vervolgbehandeling kan verbeterd worden. Ook de samenwerking tussen thuis, school en behandeling kan nog versterkt worden. Het rite de passage-concept verdient ook verdere toepassing en nadere toetsing. De Bascule heeft dat erkend en probeert in 2007 en 2008 vier vervolotrajecten op gang te brengen: twee in de Bascule en twee bij de Altrascholen in Amsterdam.

Literatuur

Bekum, D. H. J. van, *Rite de passage, ondersteunende structuur bij volwassenwording*, in: Justitiële Verkenningen, 6, 1998.

Berry, J. W., J. S. Phinney, D. L. Sam & P. Vedder, *Immigrant Youth in Transition: Acculturation, Identity and Adaptation Across National Contexts*, Lawrence Erlbaum, Associates, Mahwah (NJ), 2006.

Campbell, J. B. Moyers & B. S. Flowers (ed.), *The Power of Myth*, Doubleday, New York, (1988)

Csikszentmihalyi, M. (1999) *De weg naar flow*, Moerdijk, Boom.

Gennep, A. van, *The rites of passage*, London, Routledge and Kegan, 1908/1960.

Grimes, R. L. (2000). *J2eeply into the Bone, Re-inventing Rites of passage*, University of California Pres, Berkeley.

Lee, C. C. (1992). *Empowering Young Black Males*, Eric Digest, Ann Arbor, Michigan.

Lingnau, L., *Eindrapportage Boys in the Picture, een pilottraining voor allochtone jongens in het kader van interculturalisatie in de Bascule*, februari 2006.

- Luigi Z., *Drugs, Addiction and Initiation, The Modern Search for Ritual*, Sigo Press, Boston, 1989.
- Macnack, U., *Eindverslag train de trainers project Boys in the picture*, SSA Amsterdam, 2004.
- Mahdi, L.C. & N. Geyer, M. Meade (Eds) (1996) *Crossroads: The Quest for Contemporary Rites of Passage*, Open Court Pub Co.
- Myerhoff, Barbara, *Rites of Passage: Process and Paradox*, in: V. Turner, *Celebration: Studies in Festivity and Ritual*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1982.
- Roelink, M., *Pispaaltjes, pestkoppen en PMT. Een studie naar de mogelijkheden van psychomotorische therapie bij de behandeling van ouders en slachtoffers van pesten en hun omgeving*. Doctoraalscriptie Bewegingswetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam, 1995.
- Rasing, T., *Passing on the Rites of Passage. Girls' Initiation Rites in the Context of an Urban Roman Catholic Community on the Zambian Copperbelt 1995* (African Studies Center Research Series, Nijmegen).
- Steggstra, M., *Resilient Rituals: Krobo initiation and the politics of culture in Ghana*, UT Verlag (Münster), 2004.
- Turner, V., *The Ritual Process*, Aldine, Chicago, 1969.
- Ykema, F., *Rots en water, Basisboek*, SWP Amsterdam, 2006.
- Young, F.W., *Initiation Ceremonies: A Cross-Cultural Study of Status Dramatization*, Bobs Merrill, New York, 1965.
- Vlasblom, D., *Het beste van twee werelden: integratie jongeren*, NRC, p. 41, 7 januari 2006